

КАРПАТСЬКА КОНВЕНЦІЯ використання на практиці

**КАРПАТСЬКА КОНВЕНЦІЯ:
ВИКОРИСТАННЯ НА ПРАКТИЦІ**
(тлумачник, книга 2)

Київ — 2007

Підготовлено та видано в рамках проекту «Карпатська конвенція — створення умов для впровадження», який здійснювався спільно

Міжнародною благодійною організацією «Інформаційний центр Зелене досьє» (м. Київ),

LEAD International (м. Лондон)

Центром громадських ініціатив (м. Косів).

Погляди, які викладені тут, належать авторам цієї роботи і не можуть ні за яких обставин вважатися такими, що висловлюють офіційну точку зору Міністерства у справах охорони довкілля, харчових продуктів та сільського господарства Великобританії та Британської Ради.

У другій частині Тлумачника наведені докладні приклади щодо використання конкретних статей Конвенції для вирішення повсякденних проблем. Механізми, які вже використали жителі тих чи інших місць, можна запровадити й в інших регіонах. Звичайно, кожен приклад потребує адаптації на конкретній місцевості конкретними людьми, які в тому зацікавлені. Але практичний досвід сусідніх районів чи країн може стати доброю базою для створення планів дій зі впровадження Конвенції, які діятимуть не лише на папері, а й у повсякденному житті. Матеріали викладені відповідно до статей Карпатської конвенції.

ЗМІСТ

ОКСАНА СТАНКЕВИЧ

Стаття 3. Інтегрований підхід до управління земельними ресурсами	4
Стаття 5. Просторове планування	6
Стаття 7. Стале сільське та лісове господарство	9

ЛЮБОМИР ДЕРЖИПІЛЬСЬКИЙ

Стаття 4. Збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття	16
--	----

МИКОЛА БЛИЗНЮК

Стаття 6. Стале та інтегроване управління водними ресурсами та річковими басейнами	21
--	----

ДМИТРО СКРИЛЬНИКОВ

Стаття 8. Сталий транспорт та інфраструктура	25
--	----

ВІКТОР БАРЧУК

Стаття 9. Сталий туризм	30
-------------------------------	----

АНАТОЛІЙ ПАВЕЛКО

Стаття 10. Промисловість та енергетика	34
--	----

МАРІЯ ІВАНЧУК

Стаття 11. Культурна спадщина та традиційні знання	39
--	----

МИКОЛА БЛИЗНЮК

Стаття 13. Підвищення обізнаності, освіта та участь громадськості	43
--	----

Для чого цей тлумачник мешканцям Карпат?	47
--	----

Стаття 3. Інтегрований підхід до управління земельними ресурсами

в якій йдеться про необхідність застосування інтегрованого управління земельними ресурсами шляхом розробки і застосування відповідних інструментів, наприклад, планів інтегрованого управління територіями, що підпадають під дію Конвенції.

Приклад 1:

Типовим прикладом нераціонального використання земель є історія курорту „Сонячне Закарпаття”, що знаходиться у с. Поляна поблизу Сваляви. Ще у XVIII ст. джерело мінеральної води Поляни Квасової стало відомим і прославило родовище полянських квасних вод. Цю воду розвозили по всій Австро-Угорщині, а з другої половини XX ст. — по республіках СРСР. Неподалік від джерела було відкрито санаторій «Сонячне Закарпаття», на лікування до якого приїжджали хворі з усього Радянського Союзу, відпочинку сприяли навколишні гірські краєвиди, ліси.

Протягом останніх шести років с. Поляна — курорт з мінеральними джерелами та санаторним комплексом — стало об’єктом інтенсивної урбанізації: котеджами та міні-готелями забудовано майже всю сільську землю, пасовища, луки. У 2003 р. сільська рада прийняла незаконне рішення про вирубку лісу на схилі над санаторієм задля здійснення нової забудови. Тут було знищено 1,5 га лісу — отже, земля, яка мала спеціальне цільове призначення, була самовільно виведена з лісового фонду держави. Постраждав не лише лісовий масив, але й ґрунт, який дерева захищали від ерозії, — внаслідок дощів й танення снігу на зсувонебезпечному схилі з’явилися ривчаки і яруги, глинистий ґрунт почав замулювати розташовані біля підніжжя схилу очисні споруди санаторного комплексу.

Сьогодні „Сонячне Закарпаття” має вигляд густо забудованого туристично-курортного об’єкту, де важко усамітнитись й відпочити, насолоджуючись ліською тишею. Найгірше, що село практично втратило свої землі, цільове призначення котрих було у вирощуванні сільськогос-

подарських культур та худоби, і залежить тільки від туризму. Що станеться з селом, якщо курорт перестане приваблювати туристів внаслідок виснаження лікувального ресурсу, або ж туристичний бізнес прийде в занепад через неплатоспроможність населення, як це було у 90-х?

Коментар:

Інтегральний підхід до управління земельними ресурсами полягає у використанні землі — на основі принципів сталого розвитку — з найбільшою користю. При цьому мають бути зведені до мінімуму усі можливі конфлікти інтересів, пов'язанні із землекористуванням (як наприклад, започаткування шкідливих виробництв в курортних зонах чи забудова на родючих землях), й враховані усі альтернативи землекористування з акцентом на гармонізацію економічного, соціального та природоохоронного аспектів.

Це означає, що

- землекористування передбачає обмеження у відведенні орних родючих, лісових земель та пасовищ і луків для інших цілей, наприклад, під забудову;

- просторове планування розвитку територій базується на екосистемному принципі (з нанесенням якнайменшої шкоди якості ґрунтів, ландшафтному та біологічному різноманіттю, природоохоронним об'єктам та територіям) та водозбірному принципі (планування здійснюється у межах територій, визначених за принципом водозбору. Водозбір — це територія, на котрій збираються усі води з джерел, потічків, річок і впадають в одну гірську ріку);

- зберігаються традиційні способи ведення сільського господарства: вівчарство, сівозміна і утримання землі під паром, утворення терас, зокрема, для вирощування винограду тощо;

- місцеві жителі залучаються до прийняття рішень щодо землекористування на території їхнього проживання.

Приклад 2:

Інтегральний розвиток, який базується на водозбірному принципі, апробується сьогодні у гірському селі Нижній Бистрий на Хустщині, Закарпаття. Усі плани розвитку лісового господарства на територіях лісництва, лісфонд якого межує із селом, узгоджуються з планами розвитку села та управлінням водними ресурсами. Спільно обговорюються пропозиції щодо розвитку туристичних об'єктів на землях сільради та держлісфонду, форельного господарства, використання населенням деревних та недеревних ресурсів лісу. У розробці планів розвитку активну участь бере місцеве населення.

Стаття 5. Просторове планування

В якій ідеться про необхідність здійснення вигідної для місцевого населення політики просторового планування з урахуванням особливих екологічних та соціально-економічних умов, координування просторового планування на прикордонних територіях з особливою увагою на транскордонну транспортну, енергетичну і телекомунікаційну інфраструктуру та послуги, збереження та стале використання природних ресурсів, узгоджене планування міських та селищних прикордонних територій, запобігання транскордонному впливу забруднення, інтегроване планування землекористування та оцінку впливу на довкілля.

Приклад 1:

У січні та березні 2000 р. на відстійниках золоторудних копалень у Байя-Маре та Байя-Борша (Румунія) внаслідок проливних дощів й танення снігу, а за тим руйнації стінок дамб, стався вилів стоків у ріки Лапош та Вішеу, які є притоками Тиси. Таким чином Тиса, яка далі тече територією України та Угорщини, була забруднена ціанідами (речовинами, що застосовуються при очищенні золотої руди) та важкими металами. Серйозно постраждало Закарпаття, але найбільших збитків було завдано рибному господарству Угорщини.

Сьогодні ці копальні не працюють — фірми AURUL (спільне підприємство австралійської фірми Esmeralda Exploration та румунської державної видобувної фірми REMIN) та REMIN, які добували золото, срібло та інші метали, збанкрутували і не могли відшкодувати збитків постраждалим країнам.

Однак прикрим в цій історії є не тільки минуле, але й сьогодення. Закарпаття — єдине місце в Українських Карпатах, де добувають золото. Однією з копалень є Мужієвська, на Берегівщині, недалеко від угорського кордону. До нинішнього часу очищення золота тут здійснюється без застосування ціанідів. Але сьогодні між дирекцією компанії „Закарпатполіметали”, яка входить у державну акціонерну компанію „Українські поліметали” і займається добуванням золота в Україні, та зацікавленою австралійською фірмою Eurogold Limited ведуться перемовини щодо повної передачі акцій державної компанії іноземцям та інвестування іноземного капіталу в копальні в Мужієві, де золота руда очищатиметься ціанідами. Це дозволить отримувати удвічі більше грам золота (7–8 г) з тонни руди.

Управління екології та природних ресурсів області спочатку виступило проти, але згодом несподівано змінило своє ставлення на користь використання ціанідів. Думка місцевого населення, яке виступає проти використання шкідливих речовин, не береться до уваги, що є прямим порушенням Оргуської Конвенції, — жодних громадських обговорень з цієї теми не було проведено. Якщо влада не відмовиться від небезпечної ідеї й австралійські інвестиції прийдуть в область, румунська катастрофа може у будь-яку мить повторитися в Україні.

Коментар:

Так в чому власне полягає суть просторового планування та інтегрального планування землекористування з врахуванням транскордонного аспекту?

Аварія на копальнях сталася, перш за все, з вини проєктантів дамб, які не врахували можливість переповнення відстійників через природні умови, типові для Карпат. Відстійники з відходами виробництва були спроектовані у вигляді замкнених систем — відпрацьована вода з високим вмістом ціанідів та важких металів направлялась на повторне використання з метою уникнення викидів токсичних речовин у довкілля. Такий принцип є загалом позитивним, як з економічної, так і з природоохоронної точки зору. Але Карпати — це район частих інтенсивних опадів, що не було враховано при проєктуванні. Шкідливі виробництва замкненого типу на таких територіях не повинні функціонувати.

Ця аварія є також наслідком відсутності *просторового планування* на прикордонних територіях, шляхом розробки транскордонних та/або регіональних політики та програм просторового планування, покращення та підтримки співпраці між відповідними регіональними та місцевими установами (п. 2 ст. 5 КК).

Ситуація з Мужієвським золоторудником порушує і принцип просторового планування розвитку прикордонних територій, і принцип інтегрального планування землекористування. Берегівщина — дуже теплий район, за природними кліматичними та ландшафтними умовами ідеальний для вирощування овочів, фруктів, винограду, отже можливість розвитку гірничодобувної промисловості з використанням небезпечних хімічних методів очищення руд має розглядатися з врахуванням цього аспекту. Зокрема, з погляду раціонального використання землі та економічної доцільності для регіону: скільки

прибутків принесе в область (*наголошую, не в окрему кишеню!*) добуте золото, а скільки — вирощена городина, фрукти, виноград, вино; скільки людей зайнято на копальнях, а скільки — в сільському господарстві. Обов'язково має враховуватися також думка місцевого населення, яке житиме поблизу потенційно небезпечного об'єкту.

Крім того, основними загально визнаними негативними чинниками змін екологічного стану Карпатського регіону України в районах розробок корисних копалин є:

- зміна природного рельєфу на техногенний;
- утворення відвалів гірських порід;
- погіршення природного захисту підземних вод від забруднення внаслідок розробки поверхневих захисних шарів порід;
- порушення природного режиму поверхневих та підземних вод, що може призвести до зменшення їх запасів;
- активізація зсувів, ерозії тощо.

Райони, де основна частина місцевого населення працевлаштована й отримує основний прибуток в сільському господарстві (наприклад, Березівщина) чи в туризмі (наприклад, Верховинський р-н, Івано-Франківщина; Турківський, Сколівський р-ни, Львівщина; Путильський р-н, Буковина) не можуть бути перспективними для гірничодобувної промисловості без відповідного наукового обґрунтування, громадської екологічної експертизи та обговорення за участі населення.

Приклад 2:

Наслідки повеней на Закарпатті у 1999 р. та 2001 р. демонструють відсутність політики просторового планування, спрямованої на охорону та сталий розвиток, яка враховує особливі екологічні та соціально-економічні умови Карпат та їхніх гірських екосистем, та є вигідною для місцевого населення (ч. 1 ст. 5 КК). Катастрофи, подібні закарпатській, траплялися протягом останніх шести років і на північному боці Карпат — на Івано-Франківщині. Повені руйнують десятки будівель, затоплюють населені пункти, наносять збитки місцевому населенню і господарству краю в цілому.

Коментар

Паводки — природні сезонні явища, які люди спостерігали здавна і навіть використовували на благо сільського господарства (наприклад, розливи Нілу в Древньому Єгипті).

Паводки — підвищення рівня води в річках, пов'язане з проливними дощами восени чи таненням снігу навесні. Протилежний цьому

стану річки є період межені, коли рівень води в ній найнижчий, як правило, так буває влітку. Це природний режим життя будь-якої ріки, однак найбільші коливання протягом року характерні саме для гірських річок — в період межені рівень води може сягати кілька десятків сантиметрів, а в період повені — кількох метрів, і тоді річка виходить з берегів. Паводки можуть нанести величезні збитки місцевим жителям, особливо тим, чиї оселі розташовані у долині гірських річок. При плануванні забудови населених пунктів обов'язково мають враховуватися дані про характер річки, її заплаву. На жаль, такий принцип планування при розбудові міст та сіл в Українських Карпатах досі не дотримується.

Стаття 7. Стале сільське та лісове господарство

В якій ідеться про

стале управління земельними ділянками, що традиційно обробляються людиною, інтеграцію екологічних інтересів до сільськогосподарської політики та планів управління земельними ресурсами, підтримку документів та програм, які відповідають міжнародно-узгодженим принципам щодо сталого управління лісовими ресурсами, необхідність сталого управління гірськими лісами у Карпатах, обмеження використання природоохоронних територій, застосування безпечних для довкілля заходів у сільському та лісовому господарстві, які забезпечують необхідну затримку опадів у горах з метою кращого запобігання повеням та підвищення безпеки життя і майна.

Приклад 1:

Гірське закарпатське село Новоселиця знаходиться серед лісу на кордоні зі Словаччиною. Довкола всього українсько-словацького кордону, зокрема і Новоселиці, ростуть букові ліси, які останніми роками підпадають під суцільні рубки. Вважається, що дерева набули зрілого та товарного віку — 90 років, й за документами ліс можна відводити під лісорозробку.

Тож рубають з усіх боків Новоселиці, найактивніше — влітку-восени. Коли ведеться лісозаготівля й тракторами зривається ґрунт, замулюючи річку, в село йде каламутна вода, непридатна для поїння худоби, прання та купання дітей. Щовесни, коли талі та дощові води бурним потоком несуться через Новоселицю, селяни верхньої частини села — тієї, що під лісом, — не сплять до глибокої ночі, намагаючись

виловити чи розбити міцне сплетіння гілок, яке з кожним метром у воді збирає все більшу купу, створює затори у гірській річці, спричиняє її розлив, — повинь. Якщо селяни спатимуть, за кілька годин їхні сараї та стайні забере вода, заливаючи двори та підвали. У квітні-травні селяни змушені продавати корів, адже їх нема чим годувати. На пасовищах лісозаготівельники розташовують свої естакади — майданчики, куди звозять зрубану деревину. Отже після лісозаготівельного сезону вони перетворюються на брудну мішанину з ґрунту та гілля. За законом лісгоспи мають прибрати територію та посіяти нову траву.

Коментар:

Ця історія є характерною практично для всіх гірських сіл Карпатського регіону України. Тобто проблеми, які стосуються *сталого управління гірськими лісами, враховуючи численні функції лісів, важливе екологічне значення Карпатських гірських екосистем та менш сприятливі умови у гірських лісах (п. 2 ст. 7 КК)*; а також *сприяння застосуванню безпечних для довкілля заходів у лісовому господарстві, які забезпечують необхідну затримку опадів у горах з метою кращого запобігання повеням та підвищення безпеки життя і майна (п. 4 ст. 7 КК)*, є типовими.

Основна умова сталого управління лісами (*п. 1 ст. 7 КК*) полягає в тому, що в результаті ведення лісового господарства площі лісів в країні не повинні зменшуватись, а їхня якість — погіршуватися. В Україні, зокрема в Карпатах, площі лісів не зменшуються, навпаки — прийнята на сьогодні на державному рівні стратегія розвитку лісового господарства передбачає їх збільшення. За якістю сьогодні українські ліси — з найкращих у всіх Карпатах. Проте їхня якість у майбутньому залежатиме від того, чи відповідатиме ведення лісового господарства усім принципам сталого розвитку, тобто чи будуть насправді збалансованими три аспекти — економічний, природоохоронний та соціальний.

Які саме проблеми відповідно до принципів сталого управління лісами існують у селі Новоселиця?

По-перше, низька поінформованість персоналу підприємств та відсутність практичних навичок ведення екологічно орієнтованого лісового господарства.

У нормативній лісівничій термінології досі не існує пояснення терміну „наближене до природи лісівництво” та „екологічно орієнтоване лісове господарство”, відповідно не розроблено критеріїв визначення чи контролю саме такого ведення лісового господарства, затверджених відповідними нормативними актами. У новій редакції Лісового

Кодексу України хоч і йдеться про так зване стале управління лісами, але чіткого визначення із зазначенням системи виміру щодо такого стандарту нема. Тому ці норми відсутні на практиці: лісове господарство ведеться, як і двадцять років тому.

По-друге, недотримання та навіть грубе порушення екологічних вимог технології заготівлі деревини у гірських умовах.

На сьогодні в Україні існує добре розроблене лісове законодавство, зокрема таке, яке регулює вплив ведення лісогосподарських робіт на довкілля. Однак у переважній більшості випадків воно не застосовується на практиці. В Новоселиці рубка дерев здійснювалась попри гірського потоку без дотримання водоохоронної зони; лісосіка не була очищена належним чином від решток деревини, що призвело до захаращення русла гірської річки і спричинило повінь; лісорозробка здійснювалась з нехтуванням вимог, прописаних у технологічній карті, — не було побудовано достатню кількість містків через річку; використовувалась важка техніка, що небезпечно робити у гірських умовах. Ще одна деталь — за правилами рубок (це також регламентується українським законодавством) заготівля бука здійснюється взимку, коли сніговий покрив захищає підріст і лісову підстилку. Збережений підріст є умовою успішного природного поновлення лісу та ерозійним процесам ґрунту. На жаль, в Українських Карпатах рубки здебільшого проводяться у теплий період, що має негативний вплив на довкілля.

Причиною таких порушень є незацікавленість працівників лісового господарства в дотриманні всіх норм лісозаготівлі. Це коштує грошей, і немалих, а оскільки лісгоспи знаходяться частково на держбюджеті, частково на госпрозрахунку (більше 50 % від зарплати), лісників цікавить тільки деревина і сума, яку вони можуть отримати з лісосіки.

По-третє, нехтування інтересами місцевого населення.

Питання відшкодування нанесених збитків місцевому населенню в результаті здійснення лісогосподарських робіт жодним чином не врегульовано вітчизняним законодавством. Це можливо зробити лише через суд, попередньо створивши комісію зі встановлення розміру нанесених збитків у районній держадміністрації. Складність процедури та заангажованість членів такої комісії унеможливило застосування цього механізму на практиці. Нехтування інтересами населення — практика, успадкована ще з радянських часів. Працівники лісового господарства рідко зважають на те, яку шкоду завдають своїми діями місцевому населенню, адже ніколи не несуть за це відповідальність.

Приклад 2:

Турянська долина — так називають частину Перечинського району в Закарпатті: ліси, поля, села, що спускаються у долину ріки Тур'я. Людей, які тут живуть називають не турянами, як слід очікувати, а... жабунами, через те, що місцевий люд любить ласувати жабами, яких добуває у лісі. Так було з давніх-давен — ніхто не пам'ятає, звідки походить ця традиція. Проте останнім часом побутовий жаб'ячий промисел переріс у справжню проблему.

Сьогодні у Турянській долині немає жодного пристойного ресторану, де б не подавали (підпільно, звичайно, але не через заборону їсти жаб, а через податкову інспекцію, бо на цей продукт немає накладних) місцевого делікатесу — лісових жаб. Основними споживачами незвичайної для Закарпаття страви є місцеві “правозахисники” — міліціонери, судді, прокурори та ін., що спеціально приїждять сюди скуштувати жаб'ячих лапок. За кілограм лапок власники ресторанів платять по 15 заготівельникам, серед яких — бідні селяни, деколи — лісники. Заготівля, як правило, ведеться в період нересту, коли на невеликій лісовій території збираються тисячі жаб, — їх безжально забивають палицями, щоб того ж дня вони, точніше, їхні задні лапки потрапили до ресторанів.

Коментар:

На перший погляд може здатися, що ця історія не стосується питання сталого управління лісами, проте це не так. Один із принципів світових стандартів сталого ведення лісового господарства полягає у забезпеченні збереження біологічного різноманіття і пов'язаних з ним цінностей, водних ресурсів, ґрунтів, а також унікальних і вразливих екосистем та ландшафтів, і, таким чином, у підтриманні екологічних функцій та цілісності лісової екосистеми. Тобто кожен мешканець лісу — дрібний жук, хижий птах, отруйний гриб чи рідкісна орхідея — повинні знаходитись під захистом від браконьєрства. Більше того, мають охоронятись території їхнього зростання чи перебування як умова існування в тих чи інших лісових екосистемах.

Описана історія — абсолютно типова. Як вже зазначалось, чітких роз'яснень щодо сталого управління лісами в українських нормативних актах немає, тому апелювати можна лише, скажімо, до стандартів лісової сертифікації, і лише в тому випадку, якщо лісгосп отримав лісовий сертифікат. Українським законодавством регулюється

тільки питання браконьєрства на мисливську фауну та рибу у період нересту. Про браконьєрство на жаб закон мовчить. Отже, якщо не заборонено, значить дозволено. Цим і користуються всі, хто заробляє на лісових жабах, підриваючи турянську популяцію виду.

Приклад 3:

Обов'язковим елементом гірського ландшафту в Українських Карпатах є купа тирси над рікою чи під лісом, яка тліє і димить, або просто гниє під дощем та снігом. Так „утилізують” відходи деревообробки і лігоспи, і приватні деревообробні підприємства, і нелегальні пилорами.

На лісосіках після їхньої здачі, тобто офіційного припинення і повного завершення робіт, часто можна знайти порожні каністри з залишками палива та паливно-мастильних матеріалів, старі засмальцьовані машинним маслом рукавиці, гумові чоботи та інший непотріб. Нехтування правилами поведження з мастилами та дизельним паливом під час лісозаготівлі — звичне явище. Вони забруднюють ґрунт, а потім з дощовими потоками потрапляють у потічки та ріки.

Коментар:

За світовими стандартами ведення лісового господарства, лісогосподарська діяльність повинна сприяти зменшенню відходів під час лісозаготівель і переробки, а ні в якому разі не завдавати шкоди іншим видам лісових ресурсів, водним та рибним ресурсам. Щодо цих пунктів існує і українське лісове законодавство, але на жаль, працівники лісового господарства рідко його дотримуються.

Позитивні тенденції

На жаль, поки неможливо навести конкретні позитивні приклади, які демонструють ведення сталого лісового господарства, проте певні кроки в цьому напрямку здійснюються вже сьогодні, зокрема...

- Лісова сертифікація

У карпатському регіоні України досвід лісової сертифікації за схемою FSC має поки лише Закарпатська область. У жовтні 2005 р. незалежною аудиторською фірмою SGS з Польщі були сертифіковані всі 18 держлісгоспів Закарпатського облуправління лісового господарства. Звичайно, отриманий сертифікат — груповий, не всі лігоспи справді його заслуговують, а ті, що заслуговують, — авансом, за умови ліквідації зафіксованих незалежними аудиторами недоліків.

Їх невиконання призводить до призупинення чи відкликання сертифікату. Але суть сертифікації полягає в стимулюванні лісгоспів покращувати свою роботу, наближаючись до світових стандартів. Лісова сертифікація — процедура добровільна і платна. Сьогодні до неї готуються держлісгоспи Івано-Франківської області.

Історично лісова сертифікація виникла як механізм запобігання браконьєрському вирубуванню лісів та доставкам на світові ринки нелегальної деревини. Окрім цього, сьогодні сертифікація ставить високі вимоги до організації ведення лісового господарства лісгосподарськими підприємствами, зокрема — взаємодія з місцевим населенням, соціальний захист працівників лісу, розвиток лісової інфраструктури та безпечних технологій лісозаготівлі, наближене до природи лісівництво, зміна підходів до маркетингу лісової продукції.

Сертифіковане лісгосподарське підприємство отримує певні переваги.

Економічні:

— доступ на ринки сертифікованої лісопродукції, де особлива увага приділяється екологічним та соціальним умовам, в яких виготовляється, вирощується продукція (переважно ринки Західної Європи та Північної Америки);

— отримання конкурентних переваг та довгостроковий характер співробітництва з покупцями сертифікованої продукції;

— довіра до лісової політики лісгосподарського підприємства та формування його позитивного, екологічно спрямованого іміджу, підтримка природоохоронних громадських організацій, потужних промислових підприємств (деревообробних, меблевих тощо), довіра громадськості.

Соціальні:

— наближення рівня соціальних стандартів лісгосподарського виробництва до європейських.

Екологічні:

— удосконалення практики ведення лісового господарства та лісозаготівель;

— отримання новітніх знань і навичок ведення екологічно орієнтованого лісівництва.

Як бачимо, лісова сертифікація враховує усі три аспекти сталого управління лісовими ресурсами.

- Ліси, що мають високе охоронне значення

Дев'ятий принцип лісової сертифікації за схемою FSC говорить, що ведення лісового господарства в лісах, що мають високе охоронне

значення, повинне сприяти підтримці та покращенню відповідних характеристик цих лісів. Прийняття рішень щодо таких лісів має здійснюватися з особливою обережністю, ретельно враховувати можливі наслідки.

Фактично мова йде про політику, *спрямовану на визначення природоохоронних територій в природних, особливо, в незайманих лісах достатнього розміру та кількості для того, щоб обмежити чи пристосувати їхнє використання відповідно до поставлених завдань щодо їхнього збереження (п. 3 ст. 7 КК).*

Однак, окрім лісових територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які існують у Карпатах, й де лісогосподарська діяльність чітко регламентується природоохоронним законодавством, мова йде також про ліси, які мають високу для збереження цінність соціального типу; та ліси, які становлять історичну, культурну, релігійну та традиційну цінність. Цінністю соціального типу можуть бути їжа, будівельні матеріали, сировина для ремесел, паливо тощо, а також суттєвий дохід, який місцеві громади отримують, використовуючи лісові ресурси. Призначенням культурно-релігійної та традиційної цінності є охорона традиційної культури місцевих громад. Високоцінні для збереження ліси соціального та культурного типу — це нові для українського лісового законодавства категорії захисту лісів. На сьогодні спеціально створеними робочими групами розробляється методика визначення таких лісів та рекомендації щодо управління ними.

- Впровадження у гірському лісівництві принципу Dauer Wald (з німецької — ліс, який триває завжди)

Принцип „даур валд” — не новий, його вивчають в усіх лісівничих вузах країни. Ще у ХІХ ст. німецькі лісівники в баварських Альпах почали запроваджувати систему вибіркового рубок, завдяки чому на гірських схилах ліс ріс безперервно. Принцип полягає у відборі для валки дерев потрібної породи відповідного віку та відповідних товарних параметрів у різних частинах лісової ділянки. При цьому лісник має зважати на характер росту підросту, освітлення та інші чинники, наприклад, шляхи сходження лавин, можливі зсуви чи каменепади.

Господарювання подібним чином призводить до формування різновікових та різновидових деревостанів. Отже, людина моделює природне відновлення лісу, який при цьому набуває рис пралісу.

Суцільні ж рубки формують одновіковий ліс. Крім того, лише останніми роками після суцільних рубок лісгоспи почали засаджувати лісосіки кількома породами дерев. Однак у Карпатах чимало

смерекових монокультур, які нині починають всихати. У природі так не буває. У природних лісах ростуть дерева різного віку — від 1 до 500 років й різних порід, одна-дві з яких домінують. Такий ліс є стійкішим до природних стихій, він краще протистоїть хворобам, шкідникам.

Сьогодні цей принцип застосовується на пробних площах двох експериментальних держлісгоспів — Рахівського та Хустського — на Закарпатті. За результатами експерименту буде підготовлено зміни до деяких нормативних документів, які стосуються лісовпорядкування. Набутий досвід сталого лісівництва поширюватиметься на інші області Карпатського регіону України.

ЛЮБОМИР ДЕРЖИПІЛЬСЬКИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК “ГУЦУЛЬЩИНА”

Стаття 4. Збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття

В якій ідеться про збереження, стале використання та відтворення біологічного та ландшафтного різноманіття на всій території Карпат, охорону та стале використання природних та напівприродних середовищ існування, а також характерних для Карпат видів флори і фауни, зокрема, охорону видів, що зникають, ендемічних видів та великих хижаків; розвиток спільних систем моніторингу, наукових досліджень, а також екологічної мережі в Карпатах як складової частини всеєвропейської екологічної мережі.

Біологічне різноманіття споконвіку було, є і буде джерелом існування населення, особливо сільського, становлення і розвитку матеріальної та духовної культури — рослинництва, рільництва, скотарства, ремісництва, ужиткового мистецтва, звичаїв, традицій тощо. Ми розглядаємо довкілля й етнокультурне середовище Гуцульщини як єдине ціле, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття не як самоціль, а як спосіб гармонійного, сталого розвитку регіону.

Якщо проаналізувати динаміку втрат біорозмаїття в історичному контексті, то найзначніші негативні процеси припадають на ХХ століття, зокрема на другу його половину, тривають вони й нині. Під загрозою знищення в регіоні опинилися цінні букові і смерекові праліси та корінні деревостани, рідкісні формації дібров, бучин, види рослин і тварин (особливо мисливських). Порушеною і незбалансованою є вікова структура лісів — на долю стиглих насаджень припадає лише 6 %, замість 25 %. Проблематичним у веденні природоохоронної діяльності є те, що велика кількість оселищ рідкісних видів флори і фауни знаходиться на приватизованих землях, луках, пасовищах. В занедбаному стані знаходяться численні пам'ятки природи, дендропарки, відповідальні за збереження яких не виконують охоронних заходів і зобов'язань. Низькими є екологічна та правова культура, обізнаність, дотримання природоохоронного законодавства.

Приклад 1:

Однією з найдієвіших форм збереження біорізноманіття є створення заповідників, національних та регіональних природних парків, пам'яток природи тощо. З метою збереження, відтворення та раціонального використання генетичних ресурсів рослинного та тваринного світу, унікальних природних комплексів та історико-культурного середовища Покутсько-Буковинських Карпат, а також задля сприяння розвитку туризму, рекреаційної індустрії, як визначальної галузі, у 2002 р. на Косівщині був створений Національний природний парк “Гуцульщина” площею понад 32000 гектарів. Парк є складовою Карпатської мережі природоохоронних територій та загальнонаціональної і всеєвропейської екомережі.

В НПП “Гуцульщина” зараз здійснюється проект «Запровадження природоохоронних засад агрокультури на Косівщині для сталого розвитку регіону», який підтримує Британська Рада в Україні. В рамках проекту створено виробничо-методичну базу: колекційно-репродукційні ділянки, розсадники, три демонстраційні поля, видано п'ять навчально-методичних посібників.

Приклад 2:

Багато видів екзотичних декоративних, харчових та лікарських рослин були інтродуковані в Карпатах в різні періоди, і з сільськогосподарських угідь, парків, садів поширилися на суміжні лісові площі, природні луки, ставши їх складовою частиною. Деякі з них в нових умовах виявилися дуже агресивними і почали витісняти з

біоценозів корінні види. Наприклад, в лісових насадженнях таким виявився дуб червоний, на сільськогосподарських угіддях — борщівник Сосновського, гірчак сахалінський, галінсога дрібноквіткова.

Приклад 3:

Згідно з програмою Української академії аграрних наук, за сприяння фондаций Хайфер Проджект Інтернешнл і Польсько-американсько-української ініціативи, сьогодні в Українських Карпатах проводяться заходи щодо збереження та відтворення гуцульської породи коней, буро-карпатської породи великої рогатої худоби, української гірськокарпатської породи овець, карпатської породи бджіл, сортів плодкових культур тощо. Створено племінні репродуктори з розведення цих порід тварин, сільськогосподарський кооператив, видано два методичні посібники.

Приклад 4:

За сприяння благодійної організації “Інтерекоцентр” на території Косівського району Івано-Франківської області була виконана програма “Водно-болотні угіддя Косівщини”, проведено опис, обстеження водно-болотних угідь, обґрунтовано заходи щодо їх збереження і використання, як оселищ тварин та рослин.

З 2004 р. ведеться моніторинг лісів Косівщини, який є складовою частиною Європейської системи моніторингу. Закладено 15 постійних пунктів, на яких ведуться систематичні моніторингові дослідження.

Коментар:

Проблема збереження та відтворення видів, що знаходяться під загрозою зникнення, і загалом біоізноманіття є дуже серйозною і, на жаль, не до кінця усвідомленою суспільством, а заходи щодо ренатуралізації окремих видів, біоценозів, порушених територій не посідають належного місця в природоохоронній діяльності, перебуваючи поки в зародковій стадії. Ця проблема має декілька аспектів — екологічний, економічний, правовий, етичний, інформаційний тощо. **Основні напрямки, стратегії та заходи щодо збереження біорізноманіття на Косівщині такі:**

- Проведення детальної інвентаризації флори, фауни, рослинних угруповань, природних середовищ, ландшафтів тощо. Інвентаризація — процес тривалий, копіткий, потребує значних коштів та участі фахівців різного профілю. Із створенням НПП “Гуцульщина” інвентаризаційні дослідження ведуться планомірно, але обмежене фінансування унеможливує виконання робіт в стислі терміни.

За попередніми даними флора природних ландшафтів Косівщини становить 687 видів судинних (вищих) рослин, 163 — мохоподібних, 204 — лишайників і макроміцетів (вищих грибів), загалом — 1054 види. З них 47 видів занесені до Червоної книги України та 7 — до Регіонального червоного списку. Фауна налічує близько 240 видів хребетних та 586 видів комах, в тому числі 64 види є рідкісними й тими, що зникають. Понад 180 таксонів включені до чинних для України міжнародних списків, конвенцій, угод.

Виготовлення картографічного матеріалу щодо флори, фауни, рослинності, ландшафтів, раритетних видів та середовищ.

Розробка та здійснення природоохоронних заходів:

— охорона оселищ рідкісних видів, зокрема пралісів, старих корінних лісів, рідкісних ландшафтів, біоценозів тощо. Пралісові формації та старі корінні деревостани мають винятково важливе екологічне, науково-практичне, пізнавальне значення. Вони є еталонами живої природи, сприятливим середовищем для збереження популяцій рідкісних та тих, що зникають, видів флори і фауни, можуть бути зручними і довготривалими моделями досліджень;

— створення нових і належне оформлення (встановлення інформаційних щитів, місць для зупинок, смітників тощо) чинних заказників, пам'яток природи, забезпечення заходів з їх збереження;

— встановлення чітких обмежень в актах на право приватної власності на землю в разі, якщо йдеться про ділянки, де зростають чи вміщують рідкісні види;

— запровадження та суворе дотримання мораторію на полювання на оленя, козу, видру, ведмедя, глухаря і ін. до відновлення популяцій і оптимальної чисельності цих видів в екосистемах;

— створення, з метою покращення кормової бази для тварин, біополян, ремізів, введення в лісові культури, на біополяни та вздовж лісових доріг, ліній електропередач, газотрас плодових, ягідних, овочевих культур (яблуні, груші, черешні, горіхів, горобини, калини та ін.);

— обмеження вилучення з природних ландшафтів, особливо заповідних територій, біомаси — грибів, ягід, лікарських рослин, деревини;

— виготовлення солонців, годівниць, систематичне їх наповнення;

— створення переكاتів, нерестилищ на ріках і потоках задля нересту та розведення риби;

— виготовлення штучних гніздівель для приваблювання птахів та кажанів;

– надання охоронного статусу водно-болотним угіддям.

Розробка та виконання програми ренатуралізації раритетних видів рослин, тварин, середовищ, порушених територій, яка передбачає (приклад 1):

– вивчення стану популяцій видів, що знаходяться під загрозою зникнення;

– вивчення стану раритетних середовищ;

– розроблення оптимальних способів ренатуралізації порушених фітоценозів, ландшафтів, територій;

– створення банку репродукційного матеріалу раритетних видів;

– створення селекційно-репродукційних ділянок, інкубаторів, вольєрів тощо;

– реконструкція порушених природних середовищ, відтворення рідкісних видів флори і фауни, в тому числі тих, які зникли з цієї території, або перебувають під загрозою зникнення.

Створення наукового обґрунтування щодо антропогенного навантаження на природні екосистеми в процесі їх рекреаційного та господарського використання. Встановлення правил і щорічних обсягів заготівлі лікарських рослин, ягід, грибів. Суворе дотримання регламенту використання рослинних ресурсів. З метою зменшення антропогенного навантаження на природні ландшафти важливим є розробка і запровадження програми з масового культивування лікарських рослин, ягід, грибів, вирощування новорічних ялинок. Це сприятиме істотному зменшенню обсягів вилучення біомаси з природних екосистем, в тому числі видів, що знаходяться під загрозою зникнення, збереженню та відтворенню біорізноманіття, виробленню необхідної кількості екологічно чистої продукції для потреб рекреаційної галузі та місцевого населення, підвищенню продуктивності й прибутковості сільськогосподарських угідь, особливо в гірській місцевості, зниженню рівня безробіття, покращенню якості життя горян тощо. Успішне виконання програми багато в чому залежить від наявності певних стимулів — прийняття законодавчих актів про екологічно чисту продукцію (пільгове оподаткування, кредитування тощо), створення інфраструктури заготівельних та сервісних підприємств, залучення інвестицій тощо.

Розробка та здійснення заходів з заборони ввозу та поширення генетично модифікованих та неаборигенних рослин і тварин (приклад 2). Флора культивованих продовольчих та інтродукованих декоративних рослин становить за попередніми даними 213 видів. Проте чимало з

них витісняють аборигенні види, але в той же час є доброю кормовою базою для різних видів свійських та диких тварин і важливим компонентом ландшафтів, в тій чи іншій мірі всі вони впливають на формування природних фітоценозів та зоокомплексів.

Пропаганда аборигенних видів, порід, сортів, сприяння їх вирощуванню та розведенню (приклад 3).

Здійснення моніторингу стану біорізноманіття, водно-болотних угідь, природних комплексів (приклад 4).

Створення та підтримка Карпатської мережі природоохоронних територій, як складової всеєвропейської екомережі. Необхідно поживавити міжнародну діяльність в галузі збереження та сталого використання біорізноманіття, скоординувати взаємодії всіх природоохоронних установ, неурядових організацій, громадськості Карпатського регіону.

**МИКОЛА БЛИЗНЮК,
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
“ЦЕНТР ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ”**

Стаття 6. Стале та інтегроване управління водними ресурсами та річковими басейнами

*В якій ідеться про
необхідність поєднання сталого використання водних
ресурсів та планування землекористування, стале
управління поверхневими та підземними водними ресурсами,
збалансоване та раціональне водокористування, збереження
природних водостоків, джерел, озер, підземних вод, водно-
болотних екосистем, розробку системи заходів раннього
попередження транскордонних впливів на водний режим
повеней і аварійного забруднення водних ресурсів.*

Косівщина багата на водні ресурси, основу яких становить густа річкова сітка. Озерність і заболоченість території дуже низька, а штучні водойми поширені майже виключно на височинній передгірній частині. Весь Косівський район відноситься до басейну Прута. І в гірській частині, і в місцях виходу з гір річки утворюють численні водоспади, перекати, плеса, які виконують важливу лікувально-

оздоровчу функцію. На території Косівського району нараховується всього шість невеликих озер, проте кожне з них є неповторним, найвідоміші — Лебедине і Банське. Рельєф передгірної височинної частини району сприятливий для будівництва ставів, однак значного поширення вони не набули. Найбільший ставковий комплекс збудований у долині р. Волійця — сім ставів, загальною площею 30 га. Стави, різні за площею, створені на річках Цуханів, Чернятин, Насарат та ін. Багато копаних ставів є у Рожнові, на Вербівці, у Кобаках, на околиці Косова.

Основним джерелом водних ресурсів району є поверхневий стік річок, а також підземні водоносні горизонти. Через територію району впоперек хребтів протікають притоки Прута — річки Черемош (80 км), Рибниця (54 км), Пістинька (56 км), Лючка (24 км), та більше 100 дрібніших річок, їхніх притоків. Використання значних обсягів водних ресурсів на виробничі потреби, забруднення поверхневих і підземних водних джерел промисловими та сільськогосподарськими стоками і відходами виробництв завдають великої шкоди водним об'єктам, призводять до виснаження водних джерел.

Приклад 1:

Питна вода в м. Косів є неякісною, що стало однією з причин виникнення загрозливої епідемічної ситуації. Потенційним джерелом інфекції є центральний водогін міста та громадські криниці району. Водогін знаходиться в катастрофічному стані, крім того, внаслідок частого відключення від електроенергії вода подається лише 2 години на добу, 3 рази на тиждень (трапляється, що і зовсім не подається). Тому жителі міста та навколишніх сіл змушені користуватися водою з громадських криниць, яких по району нараховується 45, по Косову — 29 з них. Санітарно-технічний стан їх не відповідає гігієнічним вимогам. Із досліджених 60 проб 46 не відповідали вимогам. Останніми роками, незважаючи на відповідні приписи РайСЕС, дезинфекція громадських криниць не проводилась.

Учасники проекту «Інноваційний підхід до налагодження системи водозабезпечення Косівського району», що зараз триває, намагаються зосередити зусилля на вирішенні питання нераціонального використання водних ресурсів. Як приклад, вони вирішили створити і продемонструвати модель міні-кооперативів для забезпечення питною водою сіл, а також модернізованого, індивідуального водозабезпечення різнотипних населених пунктів, організацій та установ Косівського району Івано-Франківської області.

Коментар:

Які наслідки може мати ця діяльність?

Короткотривалі:

– згідно з Екологічним планом дій, розробка моделі забезпечення визначеного населеного пункту цілодобово питною водою, з залученням всіх сил територіальної громади; дана модель на основі кооперативної саморганізації населення може бути прийнятна для інших населених пунктів;

– втілення в життя розробленої моделі на прикладі одного з населених пунктів Косівщини;

– цілодобове забезпечення питною водою всіх соціально-культурних об'єктів туристичного регіону та осель місцевих жителів;

– реалізація Карпатської конвенції в регіоні, посилення трансграничного співробітництва (наприклад, з українцями Румунії).

Довготривалі:

– розробка і випробовування моделей (мікрокооператив, модернізація водогону, індивідуальне водозабезпечення) для територіальних громад м. Косів, селищ Кути та Яблунів, а також для організацій та установ району;

– ознайомлення органів місцевого самоврядування з системою організації водокористування.

Приклад 2:

Наприкінці минулого шкільного року в с. Нижнє селище на Закарпатті відбулося відкриття першого в Україні громадського біотуалету, розрахованого на 500 осіб, тобто всіх учнів та вчителів місцевої школи. „Біо” він через те, що фекалії не забруднюють ґрунтові води, як це трапляється в більшості випадків, а перетворюються на компост — якісне органічне добриво. Директор школи Олександр Ліпчей зазначив: „Школа не підключена до очисних систем, тому раніше відходи потрапляли до річки. Біотуалет — один із ефективних варіантів економного використання води та вирішення питання її очищення. До того ж цей проект має освітню функцію. Він дає можливість змалку привчати дітей до гігієни, охайності та турботи про навколишнє середовище». Соціальний проект, що було здійснено в Нижньому селищі, фінансово підтримала Швейцарія, Фонд розвитку міста Базель. Чотири роки пішло на обговорення ідеї біотуалетів, пошук інвесторів, проектування, а саме будівництво тривало півтора року. Швейцарська сторона виділила 300 тис. грн.,

районний бюджет — 45 тис. грн. Потім проект подали на участь у конкурсі муніципальних ініціатив і було отримано ще 50 тис. грн. на обслуговування туалету — трактор, цистерни, все необхідне для того, щоб вивозити компост на ділянки.

Коментар:

Поки рано говорити про результати, проте автори проекту сподіваються, що всі поставлені цілі будуть досягнуті: економія води, безпечна каналізація (поки домашні туалети мають просто вигрібні ями, що шкодить довкіллю, і офіційно є забороненим), пропагування компостних туалетів (люди можуть використати досвід і збудувати у власному будинку подібний туалет), виховання у дітей ставлення до туалету як до гігієнічно чистої „зони” та турбота про навколишній світ.

В рамках реалізації проекту «Створення умов для практичного впровадження та громадської участі — Карпатська конвенція в Україні», що здійснюється в Івано-Франківській області, його учасники ознайомилися з досвідом с. Нижнє селище на Закарпатті.

Унікальний, перший в Україні громадський біотулет збудовано за ініціативи Закарпатської Асоціації місцевого розвитку, що є учасником зустрічей „Карпатська конвенція — створення умов для впровадження”. Отже, всі зацікавлені могли отримати інформацію від першої особи, переконатися, що біотулет — це гігієнічно, екологічно та економічно виправдано. І не випадково він здійснюється в школі, адже нове покоління відкрито до прогресивних, екологічно дружних ідей. У учасників зустрічі виникло бажання здійснити подібний проект на Косівщині.

Стаття 8. Сталий транспорт та інфраструктура

В якій ідеться про політику планування і розвитку сталого транспорту та інфраструктури з урахуванням особливостей гірського довкілля, необхідність охорони вразливих територій, зокрема регіонів з багатим біорізноманіттям, тих, через які проходять міграційні шляхи, або тих, що мають міжнародне значення, охорону біологічного різноманіття та ландшафтів, а також територій, що мають особливе значення для туризму.

Приклад 1:

Більшість планів розвитку транспорту в карпатському регіоні пов'язані з розбудовою міжнародних транспортних коридорів, зокрема того, що проходить через Словенію, Угорщину та Словаччину до України за маршрутом: Трієст — Любляна — Загреб — Будапешт — Чоп — Львів; відгалуження на Словаччину: Братислава — Чоп — Львів. Національна мережа міжнародних транспортних коридорів як складова частина трансєвропейської системи робить Україну більш доступною та привабливою з точки зору міжнародного туризму. Приєднання до загальноєвропейської мережі туристичних маршрутів створить умови для комплексної розбудови туристичної інфраструктури, яка сприятиме збільшенню обсягів туристичних послуг і товарів, залученню додаткових надходжень до бюджетів усіх рівнів, позитивним змінам у структурі зайнятості населення.

Серед найактуальніших на сьогодні проектів також:

- відновлення та модернізація залізничної інфраструктури на напрямку Чоп-Львів;
- будівництво залізничного тунелю на дільниці Бескид-Скотарське;
- здійснення комплексу технічних заходів з метою поліпшення умов та безпеки руху на автомобільних дорогах Косино-Чоп-Стрий-Львів, Ужгород-Мукачево;

- здійснення ремонту автомобільної дороги Київ-Чоп (на Будапешт через Львів — Мукачеве — Ужгород) із залученням кредитних коштів Європейського банку реконструкції і розвитку;

- розвиток авіаційного виду транспорту за рахунок реконструкції й використання можливостей колишнього військового аеродрому в м. Мукачеве;

- відновлення та розвиток вузькоколіїної залізниці для еколого-туристичної діяльності (Карпатський трамвай).

Крім того, існують наміри щодо:

- запровадження регулярного судноплавства по р. Тиса, навігаційний період якої триває приблизно 280 днів на рік, із спорудженням у регіоні м. Чоп річкового порту потужністю до 1 млн. тонн;

- до 2010 р. створення під'їздів з твердим покриттям до кожного населеного пункту та здійснення комплексу заходів щодо впровадження постійних автобусних маршрутів до цих пунктів;

- до 2010 р. розробка техніко-економічних обґрунтувань будівництва обходів великих міст, відповідно до Закону України “Про Генеральну схему планування території України”, у першу чергу на маршрутах міжнародних та національних транспортних коридорів.

Приклад 2:

Дуже перспективним проектом у галузі сталого транспорту є відродження вузькоколіїної залізниці (зокрема, колії 750 мм). Сьогодні в Карпатському регіоні є три діючі вузькоколіїні залізниці: Бескидська, Вигодська та Осмолода-Дарів — частина Брошнівської системи.

Історія вузької залізниці розпочалася в Карпатах ще за часів Австро-Угорської імперії, коли в 1873 р. австрійський підприємець барон Леопольд Поппер фон Подгарі переніс з Угорщини в Галичину головний офіс своєї фірми. Підприємство Поппера спеціалізувалося на заготівлі, переробці та збуті деревини. У селищі Вигода барон встановив перший тартак.

Спочатку вузькоколіїнки будували для перевозів вантажів. Після Першої Світової війни їх почали використовувати як пасажирський транспорт, були побудовані перші станції. Війна змусила власників карпатських лісів повернутися до Австрії. Попперівська міні-імперія у Вигоді перейшла до акціонерного товариства «Сільвінія» з Великобританії. Фірма не тільки продовжила будувати лісопильні й вузькі залізниці, але й відкрила їх для європейських туристів.

У 1920 р. в долині ріки Мізунька почала працювати третя вузькоколіяка. Ця дорога, довжиною 24 км, вела до станції Соболя (сьогодні — Миндунок), проходила через п'ять великих мостів і була розрекламована в газетах як дуже мальовнича. До 1939 р. вигодська гілка набрала довжини 65 км і «обросла» відпочинковою інфраструктурою. Всюди в Карпатах довкола лісопереробних підприємств купчилися курорти — санаторії і пансіонати, які пропонували хворим оздоровлення мінеральними купелями та торфогрязями. В розвиток курортів вкладали капітали передовсім лісопромисловці й власники вузькоколіяк. Карпатські містечка Мізунь, поблизу Вигоди, і Корчин, біля Сколе, у час між двома війнами були популярними місцями відпочинку урядовців, бізнесменів, творчої інтелігенції та студентів з усієї Галичини й Польщі. Приїжджали на курорти, звісно, потягами по вузьких коліях.

Першу ліцензію на туристичні маршрути серед малих залізниць Європи отримала карпатська вузькоколіяка Гредлів — лінія Сколе-Демня-Коростів довжиною 41 км. Для туристів спорядили три поїзди. З вікон спеціальних вагонів можна було оглядати місцеві краєвиди, а на зупинках — вирушати на прогулянки горами.

У 80-х рр. сервісні станції Вигодської лісової залізниці знаходилися у Міндунок Солотвинському, Слободі та Міндунку Бескидському. Існував щоденний пасажирський рух від Вигоди до санаторіїв у Новому Мізуні. Навесні 1999 р. повінь припинила рух «трамвай», стихія знищила більше половини діючих ліній. Справу природи довершили люди: десятки кілометрів рейок розібрали і здали в брукт. Вдалося реанімувати лише Мізунську гілку — наразі вона єдина відновлена повністю.

Ця 60-кілометрова вузькоколіяка від селища Вигода до Сенечева з 2000 р. експлуатується як виробнича — нею регулярно курсують вантажний і робітничий потяги. У 2003 р. було організовано програму «Карпатський трамвай». У липні 2004 р. маршрутом пройшов перший туристичний міні-потяг. На сьогодні «Карпатський трамвай» функціонує і набирає сили, як один з найперспективніших туристичних атракціонів.

Коментар:

Сторони проводять політику планування і розвитку щодо сталого транспорту та інфраструктури з урахуванням особливостей гірського довкілля, необхідності охорони вразливих територій, зокрема регіонів, багатих на біорізноманіття, територій, на яких знаходяться міграційні

шляхи, або тих, що мають міжнародне значення, охорону біологічного різноманіття та ландшафтів, а також тих територій, що мають особливе значення для туризму (п. 1 ст. 8 КК).

Сторони співпрацюють щодо розробки сталої транспортної політики, яка забезпечує переваги мобільності та доступу в Карпатах, водночас зменшуючи негативний вплив на здоров'я людей, ландшафти, рослини, тварин та їхні середовища існування, та враховуючи потреби управління сталим транспортом на всіх стадіях планування розвитку транспорту у Карпатах (п. 2 ст. 8).

На екологічно вразливих територіях Сторони співпрацюють щодо розробки моделей екологічно безпечного транспортування (п. 3 ст. 8).

Розвиток транспорту та інфраструктури є одним із найсуттєвіших факторів, що впливають на життя у Карпатському регіоні. З одного боку позитивним можна вважати те, що будівництво нових і реконструкція старих транспортних шляхів розширить можливості залучення іноземних інвестицій для розвитку промислових підприємств, курортних і туристичних закладів, мисливських баз, розробки сировинних ресурсів, освоєння мінеральних ресурсів і т. д. З іншого боку транспорт має значний вплив на довкілля Карпат, зокрема: забруднення атмосфери вихлопними газами, шумове забруднення на головних магістралях, створення перешкод для міграції диких тварин, проблеми, випадки аварійного викидання у ґрунт чи випаровування в атмосферу нафтопродуктів, сировини та матеріалів хімічної промисловості, що трапляються під час їх перевезення. Крім того, будівництво автомагістралей часто створює проблеми через відчуження земель, що особливо боляче для малоземельних областей Карпатського регіону.

Отже, дуже важливо забезпечити такий розвиток транспорту та інфраструктури, щоби при цьому було враховано інтереси місцевого населення, особливості гірського довкілля та залучені найбільш екологічно безпечної моделі транспортування.

Одним з прикладів політики планування транспорту є затверджена Кабінетом Міністрів України у серпні 2005 р. Державна програма розвитку автомобільних доріг загального користування на 2005–2010 роки, (Постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2005 р. N 710).

Серед заходів та пріоритетів Програми, зокрема, передбачено:
- будівництво автомобільних доріг в обхід великих населених пунктів;

- будівництво ефективних водовідвідних та водоочисних споруд і конструкцій, укріплення укосів з метою запобігання розвитку ерозії;

- оснащення дорожньо-експлуатаційних підрозділів машинами і механізмами для збирання, утилізації відходів і порубних залишків з їх здрібненням;

- недопущення необґрунтованої фрагментації територій шляхом визначення під час виконання вишукувальних робіт оптимального варіанта розміщення автомобільних доріг з метою забезпечення формування і збереження територій та об'єктів екомережі;

- облаштування переходів для міграції тварин (спеціальні труби в тілі земляного полотна, віадуки та естакади над природними ландшафтами, транспортні тунелі під ними тощо), захисних парканів, шумозахисних стінок на автомагістралях та у разі потреби на інших автомобільних дорогах державного значення;

- збільшення під час будівництва, реконструкції і капітального ремонту об'єктів дорожнього господарства частки витрат на створення та утримання зелених насаджень у смугах відведення автомобільних доріг і захисних насаджень уздовж автомобільних доріг з обов'язковою заміною на більш газо- та пиловитривалі породи дерев (липа, ясень, клен, явір тощо).

Обсяги фінансування заходів щодо охорони довкілля повинні становити не менш як 5% кошторисної вартості робіт.

Стаття 9. Сталий туризм

В якій ідеться про розвиток сталого туризму в Карпатах, який приносить користь місцевому населенню, сприяння транскордонній співпраці для підтримки розвитку сталого туризму.

Приклад:

У 2003 р. в с. Шешори на Івано-Франківщині інформаційним центром “Зелене досє” було організовано невеличкий музичний фестиваль в рамках найбільшого в Європі міжнародного екологічного табору „Екотопія”, щоб продемонструвати його учасникам з 32 країн світу багаті культурні традиції краю. Спроба виявилася вдалою, і наступного року культурний захід відбувся знову, вже як Міжнародний фестиваль етнічної музики та лендарту „Шешори”. Цього року він проходив вчетверте. Вже можна говорити про уроки фестивалю, його досягнення і значення для місцевої громади.

Фестиваль показав, що справжня етнічна музика жива в український Карпатах, місцеві жителі навіть продовжують виробляти старовинні музичні інструменти. Традиційні ремесла — ткацтво, вишивка, різьбярство, ковальство та ін. — також збереглися, місцеві жителі широ прагнуть їх не втратити.

Втім, оскільки виживати в умовах соціально-економічних змін за рахунок традиційного бізнесу дуже важко, вони вдаються до нерационального використання деревини, — несанкціонованих рубок лісів. Це є хорошим прибутком, але й причиною паводків та селів у карпатських селах. В більшості люди розуміють, наскільки шкідливо і небезпечно вести подібний бізнес, але не бачать альтернативи.

Фестиваль продемонстрував місцевим жителям, перш за все, які економічні переваги дає розвиток туристичного бізнесу. Саме екологічно відповідальний туризм є новим шляхом до поліпшення соціальної та економічної ситуації в регіоні. Протягом років проведення фестивалю в с. Шешори з’являлося все більше й більше господарів, які приймають туристів і намагаються створити їм якнайкращі умови для відпочинку. А кількість туристів, що

приїжджають до села, і не тільки під час фестивалю, зросла в кілька разів. Що ж стосується фестивальної публіки, її стало більше в десять разів. Відповідно зросла і кількість замовлень, прибутки в місцевий бюджет. Туристичний бізнес в Шешорах — це не лише прийом гостей по хатах. Туристів цікавить гуцульська традиційна кухня, а це робочі місця для обслуговування 10 тис. глядачів. Всі вони залюбки купують традиційні гуцульські вироби (дерев'яні, ткані, вишиті тощо), а отже ще з весни місцеві жителі готують сувеніри. Таким чином, фестиваль підтримує давні традиції, пропагує їх і сприяє комерційному розвитку.

Завдяки фестивалю гостро постали проблеми, на які раніше не звертали уваги. По-перше, поводження з побутовими відходами: в селі не було системи вивезення сміття, тепер вона вирішується. Під час підготовки до Шешор-2006 з села вивезли кілька машин сміття, причому навіть такого, що лежало на березі р. Пістинька ще з 50-років. Нині по вулицях села встановлено смітєві баки, разом із Косівським комунальним підприємством „Оріон” обговорюються можливості роздільного збирання сміття. Пластик, яким в основному й забруднені береги місцевої річки, варто збирати окремо, адже є конкретні підприємства, зацікавлені в ньому як в сировині для своєї продукції. Фестиваль підштовхнув місцеву владу до вирішення таких побутових проблем як будівництво нової дороги, ремонт приміщень школи та Народного дому.

Результати проведення фестивалю в с. Шешори:

— зросла зацікавленість місцевого населення у розвитку екологічно дружнього бізнесу, що базується на збереженні традицій та культури, задовольняються інтереси місцевої громади, люди мають мотивацію щодо діяльності на засадах сталого розвитку (навіть якщо вони не знають самого визначення), на практиці створюється нова модель досягнення цілей тисячоліття, вимог Карпатської та Орхуської конвенції щодо участі громадськості.

Фестиваль має найкраще висвітлення в Україні, отже про його досягнення й можливості відомо не лише в регіоні, а й по всій Україні та за її межами, що також сприяє розвитку туризму.

Коментар:

Після того як у 1992р. в Ріо-де-Жанейро на конференції ООН було ухвалено Концепцію сталого розвитку, в основі якої — розуміння тісного взаємозв'язку екологічних, економічних та соціальних проблем розвитку людства, в Україні теж була створена стратегія

сталого розвитку, проте вона і досі не ухвалена Верховною Радою. Сталий розвиток не стане панацеєю, але він буде сприяти не тільки зростанню добробуту мешканців Карпатського регіону, а й збереженню навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Природний стан гірських ландшафтів, унікальність та неповторність карпатської флори і фауни, багата культурна та історична спадщина, народні промисли, традиції приваблюють велику кількість туристів і дослідників. Це має не лише позитивні, а й негативні наслідки. Туристський ажіотаж та розвиток господарства, зокрема лісового, призводять до того, що антропогенний тиск наближується до критичної межі, за якою може не лише порушитися гармонійний розвиток карпатської екосистеми, а й наступити екологічна і соціальна кризи.

Головною метою Карпатської конвенції є втілення екологічно-збалансованої політики, співпраця не тільки в питаннях охорони, а й розвитку Карпат. Одним із напрямків такої співпраці має стати розвиток сталого туризму в Карпатському регіоні.

Відповідно до п. 1 ст. 9 Карпатської конвенції, потрібно розробляти заходи на місцевому рівні, які сприятимуть розвитку сталого туризму гірських регіонів Карпат кожної із семи країн і налагодженню співпраці між ними.

Зупинюся на можливостях розвитку туризму і тих особливостях, які необхідно врахувати для збереження навколишнього природного середовища:

- Створити сприятливу законодавчу базу для розвитку різних напрямків екологічно дружнього туризму:

– екотуризму — ознайомлення з природними системами, пам'ятками природи, створення еколого-освітніх, науково-пізнавальних та інших маршрутів;

– сільського зеленого туризму — відпочинковий вид сільського туризму, пов'язаний з перебуванням туристів у власному житловому будинку сільського господаря, окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства;

– спортивного туризму — піший, водний, гірськолижний, велосипедний, кінний та інші;

– етнотуризму — ознайомлення з багатою спадщиною етнічних груп Карпатського регіону з метою збереження і популяризації їхньої автентичності — ремесел, традицій, свят.

- Створити мережу центрів туризму, які будуть здійснювати:

- навчання і підготовку менеджерів та інструкторів з туризму, господарів садиб та ін.;
- координацію щодо розподілу й рівномірного навантаження туристичних груп по всіх маршрутах;
- розробку й створення місцевих та міжнародних маршрутів;
- проведення екологічних таборів, в тому числі й міжнародних;
- проведення фестивалів, ярмарків, виставок, майстер-класів з метою популяризації народних ремесел і традицій;
- обслуговування туристів.
- Органам місцевого самоврядування закласти в бюджет кошти для розвитку туристичної інфраструктури, в першу чергу, на ремонт доріг і освітлення.
- Розробити програму збереження та відновлення традиційних видів ведення господарства і ремесел.
- Сприяти залученню інвестицій в розвиток аграрного сектору, зокрема вирощуванню екологічно чистої с/г продукції, наприклад, на Косівщині — створення бренду ”Золота ренета”, що сприятиме збереженню місцевих видів рослин, розвитку садівництва та ягідництва.

Щодо п. 2 ст. 9 Карпатської Конвенції необхідно:

- Розпочати роботу зі створення картографічної продукції: атласи природоохоронних територій всіх країн Карпатського регіону, туристичних маршрутів, історичних, природних, архітектурних і інших пам’яток, та занести їх до міжнародного реєстру об’єктів, що мають всенародну цінність.
- Розробити та ратифікувати всіма країнами законопроект, в якому йшлося б про спрощення візового режиму, — туристи мають отримувати спеціальні дозволи на в’їзд у країну безпосередньо в туристичних центрах, покупаючи путівки.
- Співпрацювати природоохоронним організаціям, природним паркам, заповідникам, заказникам всіх країн Карпатського регіону заради вироблення єдиної Концепції охорони природного середовища.
- Сформувати мережу інформаційних сайтів де розміщуватимуться найцікавіші інвестиційні пропозиції регіонів, що, в свою чергу, сприятиме залученню коштів для підвищення економічного і соціального добробуту жителів та реалізації різноманітних корисних програм.

Окрім того, необхідна постійна співпраця між країнами Карпатського регіону в спільних проєктах, скажімо:

- обмін учнями, проведення таборів, семінарів, конференцій;
- створення в кожній країні центру енергозбереження і охорони довкілля з підключенням до єдиної мережі Інтернет;
- створення міжнародного фонду "Карпати туристичні" для вирішення найгостріших проблем та підтримки громадських ініціатив;
- створення циклу програм, на зразок "Жива природа Карпат", для телевізійних каналів всіх країн Карпатського регіону;
- розробка навчальних програм, факультативних курсів, електронних посібників, комп'ютерних ігор та відеофільмів для учнів і студентів на основі інформації, яку включає Карпатська конвенція.

АНАТОЛІЙ ПАВЕЛКО
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«БЮРО ЕКОЛОГІЧНИХ РОЗСЛІДУВАНЬ»

Стаття 10. Промисловість та енергетика

В якій ідеться про застосування чистіших технологій виробництва, запровадження екологічно безпечних методів виробництва, розподілу та використання енергії (включаючи ширше використання відновлюваних джерел енергії та технологій енергозбереження), зменшення негативного впливу на довкілля від розробки мінеральних родовищ і забезпечення адекватного екологічного нагляду за гірничими роботами.

Приклад 1:

Мужиївське поліметалічне родовище відоме, перш за все, через наявність золота. Саме тут вперше в Україні цей дорогоцінний метал було видобуто в промислових масштабах. Мужийвський золотопромисловий рудник почав розроблятися ще в XVII ст. турками. Золото, яке було легко видобути, забрали, а про рудник забули майже на три сторіччя. Згадати про нього змусило підняття ціни на золото та результати геологічних досліджень, які прогнозували наявність у родовищі крім 50 тон золота ще 800 тон срібла, 400 тис. тон свинцю та 800 тис. тон цинку, близько 5 млн. тон каоліну — сировини для паперової та керамічної промисловості. Вирішили, що родовище

варто розробляти, посилаючись на досвід сусідньої Румунії.

Не все сталося, як гадалося. Рудник почав працювати у 1998 р., проте прибутки були не такими високими, як передбачалося. Та й екологічні проблеми з'явилися надто швидко — пустоти, які утворились внаслідок видобутку руди, «хвостів» (напіврідка суміш породи, з якої вилучена частина золота, і води) збагачувальної фабрики, що містять досить значну кількість золота, проте видобути його неможливо через недосконалість технології.

Тоді й було запропоновано “вдосконалення” — виділення золота за допомогою ціанідів. Наголошувалось на високому відсотку вилучення цінного металу з породи, екологічні ж аспекти не враховувались. На щастя, не всі були згодні з твердженнями на кшталт: “За умов безаварійної роботи витікань у довкілля немає. Хіба варто зважати на кілька ізольованих ставків поруч?”

У 2000 р. світ побачив приклад подібної “безаварійної” роботи: екологічна катастрофа на річці Тиса — з румунської шахти стався скид ціанідів. Більша частина живих організмів, наприклад, 80 % риби в річці загинула. Про необхідність утриматись від використання річкової води оголосили Румунія, Україна, Угорщина, Югославія. Мільйонні збитки, завдані екосистемам і економіці країн стали причиною напруження у міждержавних відносинах. Після цього підприємства Румунії ще кілька разів забруднювали води Тиси ціанідами.

Коментар:

На жаль, технології, які використовуються в Карпатському регіоні України поки далекі від досконалості. Щодо наведеного прикладу, то сьогодні існують й інші, менш шкідливі технології підвищення ефективності вилучення золота з породи без використання ціанідів, скажімо, за допомогою бактерій.

Саме про зменшення негативного впливу промисловості та енергетичних об'єктів на довкілля говорить Стаття 10 Карпатської Конвенції. І хоча на сьогодні прикладів позитивного вирішення проблем промисловості та енергетики менше, ніж екологічно шкідливих виробництв, вони все ж є, і застосування Конвенції може стати додатковим рушієм для покращення екологічної ситуації та добробуту населення.

“Сторони сприяють застосуванню більш чистих технологій виробництва з метою адекватного попередження, реагування та

ліквідації промислових аварій та їхніх наслідків, а також для охорони здоров'я людей та збереження гірських екосистем” (п. 1 ст. 10 КК).

“Сторони мають на меті зменшення негативного впливу на довкілля від розробки мінеральних родовищ і забезпечення адекватного екологічного нагляду за технологією та практикою гірничих робіт” (п. 3 ст. 10 КК).

Закарпаття належить до регіонів з підвищеною сейсмічною активністю. Для сусідньої Румунії землетруси також явище зовсім не рідкісне. Якщо дамбу ставка з тисячами тон розчинів ціанідів руйнує землетрус, катастрофа гарантована. А катастрофічні повені, які в останні роки все частіше відбуваються в регіоні? У ставок із ціанідами потрапляє величезна кількість води, він переповнюється, дамба руйнується, отруйні речовини потрапляють у ґрунт та водойми. До речі, саме так сталося у Румунії. Катастрофи, спричинені аваріями, в результаті яких ціаніди потрапляли у воду, ставались і в інших країнах.

Наразі ціаніди у Мужіївці не використовують. Проти цього висловились громадськість, місцеві жителі, представники управління екології. Вказуючи на неприпустимість таких проєктів, вони посилались саме на Рамкову конвенцію «Про охорону та сталий розвиток Карпат».

Приклад 2:

Вітер людина навчилася використовувати для своїх цілей з давніх давен, зокрема винайшла вітрильник та вітряк, багато інших інструментів, приладь та способів використання. Проте з часом вони стали зникати з побуту людини, у другій половині ХХ ст. відшукати вітряк в Україні було вже складно. І лиш наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. вітряк “повернувся”, ставши основою енергетичних об’єктів — вітрових електростанцій.

Сьогодні вітряки є типовими не лише для «країни вітряків» — Нідерландів, але й для всієї Європи. Окремо варто згадати Данію, вітроенергетичні установки якої дають близько 20 % електроенергії, виробленої у цій країні, а у майбутньому планується за рахунок вітру отримувати до 50% електроенергії. Інші країни також мають грандіозні плани: Іспанія передбачає отримувати від вітрових електростанцій 25 % електроенергії, Німеччина — 25 — 30%.

За оцінками вчених, Карпати є одним із найбільш перспективних регіонів України щодо розвитку вітроенергетики. Гори — чудове місце для розташування вітряків, адже тут майже постійно віють вітри.

Трускавецька вітрова електрична станція (ще її називають Східницькою, бо розташована на горі Бухів поблизу селища Східниця, Львівської обл.) стала первістком вітрової енергетики Українських Карпат. Станція почала працювати в 1997 р. із номінальною потужністю 0,75 мегават. Сьогодні вона подає струм до енергетичної системи нашої країни. Можна з упевненістю стверджувати, що цей проект став гарним прикладом поєднання екологічної безпеки та економічного зиску. Трускавецька ВЕС має статус пілотної, на її основі проводиться досліді для вивчення ефективності створення вітроелектростанцій у Карпатах. Місця, придатні для їх створення, є у всіх областях Карпатського регіону України.

Коментар:

Сторони проводять політику, спрямовану на запровадження екологічно безпечних методів виробництва, розподілу та використання енергії, які зменшують негативний вплив на біорізноманіття та ландшафти, включаючи більш широке використання відновлюваних джерел енергії та енергозберігаючих технологій, коли це необхідно (п. 2 ст. 10 КК).

До екологічно безпечних методів виробництва енергії належать, зокрема, такі відновлювальні джерела енергії як вітрова та сонячна енергетика, використання біологічного палива, мала гідроенергетика, геотермальна енергетика.

Вітроенергетика є одним із найцікавіших прикладів. Для того, щоб з'ясувати, чим є вітрові електростанції — благом чи лихом, варто відповісти на низку питань:

Чи справді вітрові електростанції є економічно вигідними?

Так, адже

- їх можна розташовувати поблизу споживачів енергії, зменшуючи цим втрати електроенергії при передаванні;
- для їхньої роботи не потрібно спалювати викопне паливо;
- незважаючи на те, що сьогодні вітрові електростанції з розрахунку на 1 кВт встановленої потужності обходяться дещо дорожче традиційних теплових, їхня вартість поступово зменшується, водночас вартість викопного палива зростає; отже незабаром вартість енергії, що виробляється, вирівняється;
- використовуючи енергію вітру, Україна зменшує свою залежність від імпортих енергоносіїв;
- родовища викопного палива з часом виснажуються, а вітер — ні;

– для вітрових електростанцій не потрібне відведення великих територій — вони можуть встановлюватися, наприклад, на сільськогосподарських землях з вилученням лише невеличких ділянок.

Чи справді вітрові електростанції є екологічно чистими?

Так, під час їх експлуатації не утворюються шкідливі гази.

Чи існують екологічні застереження щодо вітрових електростанцій?

Так, проте, якщо звернути на них увагу, небезпеку можна звести до мінімуму, робота вітряків супроводжується шумом, сучасні «тихі» технології і винесення вітряків за межі поселень дозволяють захистити людей від нього;

– неприпустимо будувати вітряки на природоохоронних територіях, оскільки будь-яке втручання в природні екосистеми здатне порушити їх рівновагу;

– між лопатями вітряків, що швидко обертаються, можуть гинути птахи; ця проблема вирішується за рахунок збільшення лопатей і відповідного зменшення частоти обертання, відмови від будівництва електростанцій на територіях, де перебувають рідкісні тварини та на шляхах міграції птахів.

Які питання, пов'язані з ВЕС, лишаються нез'ясованими?

Вітрові електричні станції можуть створювати перешкоди для проходження радіо- і телевізійних сигналів. Проте невеликі за розмірами ВЕС незначно впливають на сигнали, а багато сучасних установок використовують скловолоконні лопаті, які є напівпрозорими для сигналів. Вплив же великих комплексів з потужними установками можна зменшити за рахунок їх раціонального розміщення.

Не всім подобається вигляд вітряків, і це питання є одним з найсуперечливіших. Дехто вважає, що вони псують краєвиди, дехто пропонує замислитися над тим, що виглядає гірше - труби і дим теплової електростанції чи ВЕС. В багатьох країнах для того, щоб "вписати" вітряки у місцевість та надати їм привабливого зовнішнього вигляду, працюють архітектори й дизайнери. Крім того, вітряки варто розмішувати за межами особливо цінних в історичному та природному відношенні територій.

Стаття 11. Культурна спадщина та традиційні знання

В якій ідеться про необхідність збереження культурної спадщини та традиційних знань місцевого населення, підтримки виробництва та продажу місцевих виробів, предметів мистецтва та народної творчості, збереження традиційної архітектури, особливостей землекористування, місцевих порід домашніх тварин та різноманіття культивованих рослин, стале використання диких рослин у Карпатах.

Приклад 1:

В Карпатському регіоні, зокрема, на Івано-Франківщині існує велика кількість об'єктів культурної спадщини.

Лише в невеличкому м. Косів їх чимало. Передовсім, це відома пам'ятка церковної архітектури — церква Івана Хрестителя, збудована в 1912 р. на місці старовинної й розписана Володимиром Гузом. В XIV ст. на її місці був монастир, тому ця церква досі зветься Монастирською. Не менш значною є церква Святого Василя, яка була побудована в 1895 р. майстром Іваном Герасим'юком з с. Бабин Косівського району. Рідкісної краси є пам'ятка дерев'яної архітектури — найстаріша на Гуцульщині церква Успіння Пресвятої Діви Марії, зведена в 1600 р. в с. Пістинь на Косівщині. В 1894 р. художник Адольф Ольховський для пістинської церкви написав дивовижну ікону Святої великомучениці Варвари.

Сьогодні під керівництвом ксьондза о. Антонія відбудовується парафіяльний костел, вимуруваний в 1771 р. в романському стилі, та безжально знищений 70-х р. р. XX ст. у зв'язку з будівництвом технікуму народних художніх промислів.

Багатющою спадщиною єврейської громади є рабиновий мур та кладовище під Міською горою, де є рідкісні надмогильні пам'ятники — справжні шедеври різьби по каменю.

Окрім цього, на Івано-Франківщині є такі пам'ятки культури як древнє поселення і могильник III-II ст до н. е. (Верхнє Липиця), церква Різдва XIII ст., рубни книжного замку XIV-XVII сторіччя (Галич), костел єзуїтів XVIII ст. (Івано-Франківськ), залишки древнього руського міста Галича XII-XIII ст. (Крилос), костел 1575 (Липівка), древньоруське городище з залишками фундаменту ротонди XII-XIII ст. (Олешків), руїни замку XVII ст. (Пнів), поселення солеварів 1367 (Уторопи), стародавнє радище і могильники XII-XIII ст. (Хотимир), костел 1661р. та замок XVII ст. (Чернелиця), Миколаївська церква XV-XVI ст. (Чесники) та багато інших. На даний час жодний з цих об'єктів не має міжнародного статусу, ведеться підготовка матеріалів щодо сакральної дерев'яної та кам'яної архітектури, зокрема Українських Карпат, до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО.

Приклад 2:

В Українських Карпатах, зокрема на Гуцульщині, найактивніше відзначаються три зимові свята — Різдво, Маланка та Водохрещі.

6 січня, в Святвечір всі чекають на першу зірку. Коли вона з'являється, можна сідати за святковий стіл з традиційними дванадцятьма стравами, найголовнішою з яких є кутя. Після вечері діти йдуть колядувати. На відміну від міських колядників, вони можуть співати стародавні колядки годинами. Традиційно на Святвечір гуцули заходять на кладовище до своїх близьких і родичів, що відійшли в інший світ, щоб привітати їх зі святом і лишити на надгробку свічку. У гуцулів дивне ставлення до потойбічного світу. Кладовища вони розташовують навколо церкви, що, як правило, знаходиться в самому центрі села, на похоронах грають на флюярах та ін. Справжньою гуцульською ознакою різдвяних свят є «партії» колядників. 7 січня під церквою збираються чоловіки різного віку в барвистих сердаках та капелюхах з пір'ям. Вони отримують благословення й відправляються колядувати. У великих селах коляда може тривати аж до Водохрещі, поки «партія» (9–12 чоловіків, у складі якої обов'язково є скрипка, бубон, роги та трембіти) не завітає до кожної хати, не заспіває для кожного з господарів колядки і не привітає зі святами.

Через кілька днів — 13 січня — відзначається день Святої Маланії, а 14 січня — Святого Василя. Якщо точніше, найбільш активно святкується ніч з 13 на 14, коли «Маланка шукає Василя». Це незрівнянний карнавал, свято строкатих масок та перевдягання. Меланка

має дуже давні корені — гуцули розповідають, що «святкували її завжди». За радянських часів це свято викликало особливий азарт — переховуватися, бешкетувати і зберігати свою традицію. Жінки не ходять меланкувати, хіба що найсміливіші, а от парубки та чоловіки цієї ночі змінюються до невпізнання. Найпопулярніші персонажі — Меланія, Василь, Бабуся, Чорт, Жид, Циганка — можуть дозволити собі абсолютно вільну поведінку. Все відбувається дуже голосно і весело. Є села, де Маланка — найулюбленіше свято, кількість ряджених цієї ночі рахується сотнями. На вулиці важко зустріти людину у людському вигляді.

19 січня Водохрещі (на Гуцульщині більш розповсюджена назва Йордан) завершують різдвяні свята. Колядники, що розпочали колядувати у Різдво, закінчують свій багатоденний похід та віддають гроші, зібрані протягом нього, до церкви. Ці кошти стають таким собі «фондом», з якого видається матеріальна допомога тим, хто її потребує. В деяких селах цей механізм взаємодопомоги і досі працює відмінно. Напередодні Водохрещі — 18 січня, як і перед Різдвом, готується кутя та пісні страви, ввечері вся родина збирається за столом. Потім йдуть щедрувати. В церквах цього вечора й наступного ранку освячують воду. Незабутнє видовище — вервечки людей, що спускаються з гір, тримаючи у руках бідончики, банки, жбани, прикрашені стрічками. В більшості посудин — не лише вода, а й горіхи, червоні яблука та калина. До Йордана в багатьох селах готуються заздалегідь. Чоловіки збираються за кілька днів до свята і починають працювати — будують на річці святкове місто з льоду. Крім традиційної ополонки в ньому можна побачити льодові браму, янголів і навіть ялинки. Все залежить від фантазії та бажання майстрів. Після служби у церкві люди на чолі зі священником обов'язково йдуть до річки. Вважається, що після освячення вода в річці набуває надзвичайних властивостей. Якщо окропити нею хату — її обминатиме лихо, якщо худобу — вона не буде хворіти. Ще один з гуцульських оберегів — «гриб», так тут називають нарост на дереві. Його варять, сушать і підпалюють задля того, щоб димом відігнати злих духів. Ритуальне підпалювання відбувається також на Водохрещі, під час святкування на річці.

Коментар:

Українські Карпати — єдиний в країні регіон, де вірування, обряди і навіть частково побут збереглися з давніх часів у практично недоторканому вигляді. Етнокультурне вивчення жителів Українських

Карпат триває близько 200 років, за цей період опубліковано і зібрано чимало фактичного матеріалу. Що стосується природи заселення Українських Карпат, можна стверджувати, що тут відбувалися постійні зіткнення міграційних і колонізаційних рухів різних етнічних груп, в різні часи виникали різні культурні впливи.

Етнографічний регіон Гуцульщина в більшій мірі, ніж інші етнографічні групи, зберіг культуру, традиції, побут, народні ремесла тощо. Власне, цим він завжди привертав увагу дослідників, які паралельно з вивченням етнокультури намагалися визначити межі Гуцульщини. Звичайно, певні елементи етнокультури знищено, загублено в процесі зміні політичних режимів та зовнішніх впливів, проте збереглося чимало. Етнокультурі горян властива локальна специфіка, що характеризує їх як етнографічну групу українського народу.

Унікальність гірського регіону Гуцульщина заслуговує великої уваги з боку уряду держави, науковців, серед яких багато глибоких шанувальників Гуцульщини. Дбаючи про послідовність вивчення етнокультури, її примноження, можна привернути увагу українських і зарубіжних туристів, збільшивши фінансові надходження у скарбницю регіону. Етнокультурний потенціал повинен у майбутньому відіграти провідну роль у розвитку рекреаційної індустрії Гуцульщини.

**МИКОЛА БЛИЗНЮК,
ГОРМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
“ЦЕНТР ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ”**

Стаття 13. Підвищення обізнаності, освіта та участь громадськості

*В якій ідеться про
необхідність підвищення екологічної обізнаності та
покращення доступу громадськості до інформації щодо
охорони і сталого розвитку Карпат, сприяння відповідним
освітнім заходам та програмам, участь громадськості у
прийнятті рішень стосовно охорони і сталого розвитку
Карпат та виконання цієї Конвенції.*

Приклад:

Регіональна благодійна організація «Центр Громадських Ініціатив» (м. Косів, Івано-Франківська обл.) має досвід залучення громадськості до розробки важливих документів, що стосуються різноманітних екологічних проблем, зокрема локальних. Його організація отримала, активно попрацювавши над створенням Екологічного плану дій громади Косівщини на період до 2006 р., який було затверджено рішенням Косівської райради у грудні 2003 р. під час реалізації Програми місцевих екологічних планів дій (2002–2004 рр.). До основних екологічних та соціально-економічних проблем регіону віднесено забруднення довкілля твердими побутовими відходами, нерациональне використання водних та лісових ресурсів, низький рівень екологічної свідомості населення. Цей досвід є надзвичайно актуальним у роботі над впровадженням Карпатської конвенції.

Косівщина має хороші приклади самоорганізації населення у кооперативних та кредитних спілках. «Центр Громадських Ініціатив» у співпраці з експертами готує методичні матеріали стосовно можливих форм мобілізації ресурсу громади, проводить тренінги для громадян Косівського району з питань створення бізнес-планів та проектів, планує надавати консультації телефоном та електронною поштою щодо підготовки відповідних положень, статутів, рішень органів самоврядування тощо. На це, власне, і спрямована діяльність асоціативного об'єднання представників органів місцевого само-

врядування, громадських організацій, інших організацій та установ району — Форуму розвитку громади Косівщини.

Приклади підвищення обізнаності, освіти та участі громадськості на Косівщині:

- випуск інформаційного бюлетеня «Довкілля Косівщини», який переріс у незалежну щомісячну громадську газету «Думка» Центру громадських ініціатив;

- проведення протягом 2002—2006 рр. серії навчальних тренінг-семінарів з різноманітних питань життєдіяльності місцевої громади, освіти задля сталого розвитку, утилізації твердих побутових відходів, налагодження системи водозабезпечення населених пунктів тощо;

- підготовка 20 громадських екологічних інспекторів, спільно з Івано-Франківським облуправлінням екології та природних ресурсів;

- проект «Створення умов для практичного впровадження та громадської участі — Карпатська конвенція в Україні», що реалізується спільно Міжнародним благодійним інформаційним центром „Зелене досьє” (Київ), LEAD International (Лондон) та Центром громадських ініціатив (Косів);

- організація регіональних екологічних фестивалів «Гірська веселка» (2002—2006 р. р.) для учнівської молоді та «Екосвіт очима художника» (2005—2006 рр.) для студентської молоді;

- проведення громадських слухань, науково-практичних семінарів з проблемних питань розвитку Карпатського регіону (2002—2006 р. р.);

- щорічні (1997—2006 р. р.) акції з висадки дерев, закладення парків і дендропарків із залученням широкого кола представників громадськості, підприємництва та влади;

- діалог із іноземними колегами з Польщі та Румунії (2003—2006 р. р.) щодо обміну досвідом у вирішенні екологічних проблем на місцевому рівні.

Освітня діяльність більшості екологічних громадських організацій, що діють в регіоні, полягає в проведенні уроків з екологічної тематики у школах, виданні тематичних брошур та газет, організації громадських акцій, під час яких з учасниками проводиться освітньо-роз’яснювальна робота.

Певною мірою відрізняється діяльність організацій, що працюють з дітьми, — в її основі лежить навчальний процес, розробка та проведення навчально-виховних акцій, літніх та зимових таборів тощо. До таких організацій належать, зокрема, Центр дитячої

творчості (Косів) — екологічне навчання дітей; громадська організація «Спадщина» (Косів) — ознайомлення дітей з культурною спадщиною регіону, вивчення традицій, звичаїв, навчання традиційним народним ремеслам, основи екологічної освіти.

До інших організацій, що здійснюють освітню діяльність на Косівщині, належать: «Спадщина Гуцульщини», «Зелений світ», «Союз Українок», «Просвіта», Національний природний парк «Гуцульщина» та ін.

Коментар:

Сторони проводять політику, спрямовану на підвищення екологічної обізнаності та покращення доступу громадськості до інформації щодо охорони і сталого розвитку Карпат та сприяння відповідним освітнім заходам та програмам (п. 1 ст. 13 КК).

Сторони проводять політику, яка гарантує участь громадськості у прийнятті рішень стосовно охорони і сталого розвитку Карпат та виконання цієї Конвенції (п. 2 ст. 13 КК).

Громадські організації Косівського району беруть активну участь у процесі прийняття екологічно важливих рішень, реалізації права громадськості на екологічну інформацію, надають консультації щодо прав громадян та можливостей їх захищати. Представники деяких організацій беруть участь у процесі прийняття рішень не лише регіонального, але й загальнодержавного чи міжнародного масштабу. Це право реалізується шляхом роботи громадських рад при обласних управліннях екології; висловлення пропозицій, зауважень та протестів з приводу планів та проектів; участі у громадських слуханнях; участі у міжнародних робочих групах тощо.

Основні досягнення в галузі екологічної освіти в Карпатському регіоні, зокрема на Косівщині:

— активна робота громадських організацій як з широкою громадськістю, так і з окремими цільовими групами (молоддю та дітьми, громадськими організаціями, державними службовцями, ін.);

— співпраця між державними органами України та сусідніх країн, програми обміну, що сприяють кращому розумінню спільних проблем збереження довкілля;

— залучення дітей до навчання, роботи та акцій громадських організацій, особливо на добровільній основі, в позашкільний час.

Основні недоліки:

— недостатня увага уряду до питань екологічної освіти та виховання, зокрема до практичних акцій та проектів для дітей та молоді, відсутність належного фінансування та технічних можливостей для розвитку екологічної освіти й науки — нестача коштів на публікацію освітніх матеріалів призводить до браку кваліфікованих працівників, недостатня кількість програм, які б підвищили рівень обізнаності громадян у питаннях збереження довкілля, перш за все, це стосується жителів певних сільських місцевостей Карпатського регіону.

Для чого цей тлумачник мешканцям Карпат?

У ході проекту „Створення умов для практичного впровадження та громадської участі — Карпатська конвенція в Україні” його учасники ознайомилися з досвідом інших країн та регіонів Карпат. Скажімо, дізнавшись про традиції Білих Карпат (Чехія) щодо переробки яблук та створення місцевої торгівельної марки для екологічно чистої продукції, жителі Косівщини замислилися про можливість створення подібних підприємств та умов для збуту місцевої продукції у себе, адже цей край давно відомий як яблучний. Згодом ініціативна група учасників проекту почала розробку проекту „Золота ранета”, який має на меті відтворення давньої місцевої традиції вирощування та переробки яблук. Сусіди із закарпатського села Нижнє Селище привезли на одну з зустрічей, що відбулися у ході проекту, свій сир і розповіли про створення місцевої сироварні та свій підприємницький досвід. Так з’явилася ідея створення власної торгівельної марки не тільки для яблучної продукції, а й для інших виробів, якими славиться Косівщина — молока, меду, ягід та грибів. На підтримку цієї ініціативи до проекту залучили асоціацію органічних фермерів „БІОЛан Україна”, яка базується у Вінницькій області і до цього часу не поширювала своєї діяльності на Івано-Франківщину. В результаті виникла співпраця, косівчани стали членами асоціації й зараз проходять навчання з організації органічного господарювання. Досвід із Чехії щодо розвитку сільського туризму також змусив замислитися над розвитком власних проєктів, для яких тут є всі можливості й умови. Щоправда, як зазначили на одній із зустрічей учасники проєкту, не вистачає просвітницьких програм, особливо для школярів. Київська театральна група Дитячий ігровий майданчик „Равлик” запропонувала свою допомогу і розробила виставу-гру для молодших школярів, яку із захопленням зустріли вчителі й учні Шешорської середньоосвітньої школи.

Ініціативи проєкту зацікавили депутатів Косівської міської і районної рад, а також керівників Івано-Франківської обласної державної адміністрації. Конкретні пропозиції, пов’язані з розвитком традиційного бізнесу, який не шкодитиме природному середовищу і допоможе поліпшити соціально-економічний стан регіону, можуть стати реальною основою програм та планів дій зі впровадження Карпатської конвенції, що повинні розроблятися органами влади із залученням громадськості. Пропозиції, висловлені в ході проєкту, —

готові рецепти, якими можна скористатися при складанні цих планів. Таким чином документи, ухвалені на найвищому рівні, пов'язуються з повсякденним життям тих людей, заради яких ці угоди створюються. Приклади використання статей Карпатської конвенції в різних куточках Карпат, наведені в нашому тлумачнику, матимуть прикладне значення для впровадження конвенції на місцевому рівні. До них можна звертатися під час розробки планів та програм, при оцінці екологічної та економічної ситуації в конкретній місцевості. Як показав проект „Створення умов для практичного впровадження та громадської участі — Карпатська конвенція в Україні”, досвід сусідів часто допомагає вирішити власні проблеми, започаткувати власні ініціативи задля сталого розвитку на місцевому рівні.